

ОКСФОРДСЬКА ШКОЛА

Клайв Стейплз ЛЬЮЇС

ПОХОВАННЯ ВЕЛИКОГО МІФУ

Людство стільки разів робило одні й ті ж самі помилки і стільки разів розкаювалося в них, що повторювати їх у наші дні – річ непростима. Одна з таких помилок – та прикра зневага, яку кожна епоха виявляє щодо попередньої; узяти хоча б презирство гуманістів (навіть непересічних гуманістів, на зразок сера Томаса Мора) до середньовічної філософії або романтиків (навіть непересічних романтиків, таких як Кітс) до поезії вісімнадцятого століття. І щоразу маємо той же результат: наступні – кара та каяття. Так і хочеться спробувати: може, нам, усе ж таки, вдасться не витратити час на безплідне обурення? Чому б не скласти данину пошани нашим попередникам і не відпустити їх з миром? Принаймні, я збираюся здійснити саме таку спробу. На цих сторінках я маю намір вчинити панахиду за Великим Міфом дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття і виголосити схвальне жалобне слово.

Під Великим Міфом я розумію ту картину реальності, яка виникла у вказаний вище період – не логічно, але як образ – унаслідок найвизначніших і, так би мовити, найпоширеніших теорій, створених справжніми ученими. Я чув, що цей Міф називають “уелсіанством”. Назва непогана, оскільки віддає належне великому фантастові, що зробив свій внесок у створення Міфу. Непогана, але неповна. Вона припускає, як ми побачимо, помилку у визначенні моменту, коли Міф заволодів людьми; і, крім того, вона припускає, що Міф торкнувся лише “середніх умів”. Насправді ж, “Випробуванню краси” Бріджеса він зобов'язаний не менше, ніж працям Уелса. Він підкорив думки таких різних людей, як професор Александер та Уолт Дісней. Він читається поміж рядків чи не кожної сучасної роботи, що пов'язана з політикою, соціологією, етикою.

Я називаю його Міфом, оскільки, як я уже сказав, це не логічне, а образне породження того, що носить туманну назву “сучасна наука”. Строго кажучи, я мушу зізнатися, що ніякої “сучасної науки” не існує. Є лише окремі науки, які нині стрімко змінюються і часто не узгоджуються одна з одною. Міф же зібраний з різноманітних наукових теорій, “доповнених та виправлених” відповідно до емоційних запитів. Це – плід народної уяви, що збуджується природною пристрастю до яскравих вражень. Саме тому він так вільно поводить з *фактами*, вибираючи, замовчуючи, викреслюючи та додаючи – як заманеться.

Головна ідея Міфу – те, що ті, хто в нього вірить, називають “еволюцією” або “теорією розвитку”, “Теорією походження”, так само, як головна ідея міфу про Адоніса – це Смерть та Відродження. Я не хочу сказати, що еволюційна доктрина, з якою мають справу біологи-практики, – теж міф. Це – гіпотеза; можливо, менш задовільна, ніж вважали учені п’ятдесят років тому; але це ще не причина, щоб називати її міфом. Це справжня наукова гіпотеза. Але ми повинні чітко розрізнити теорію еволюції як біологічну теорему та популярний еволюціонізм, який і є Міфом. Перш ніж вдатися до його опису і (в чому й полягає головне завдання) виголосити над ним жалобну промову, я хотів би прояснити його міфологічну сутність.

По-перше, в нашому розпорядженні – хронологічні свідчення. Якби популярний еволюціонізм був не Міфом, а інтелектуально обрунтованим результатом суспільного усвідомлення наукової теореми (чим він, власне, і хоче здаватися), він виник би *після* того, як теорема стала широко відомою. Як правило, спочатку гіпотезу мало хто знає, далі її підхоплюють усі вчені, потім це знання розповсюджується серед людей загальної освіти, потім воно починає впливати на поезію та мистецтво і, нарешті, укорінюється в народну свідомість. Тут же ми відкриваємо щось абсолютно інше. Найясніші та найвитонченіші поетичні відображення Міфу з’явилися раніше, ніж побачило світ “Походження видів” (1859 рік), і задовго до того, як теорія заявила про свою наукову непогрішимість. Звичайно ж, “мікроби” теорії витали у наукових колах і до 1859 року. Але якщо поети-міфотворці підхопили цей вірус – отже, він з’явився вчасно, отже вони були схильними до інфекції. Уява визріла чи не раніше, ніж заговорили учені, і вже напевно ще до того, як вони заговорили на повний голос.

Найвитонченішими відображення Міфу в англійській літературі ми знаходимо не у Бріджеса, не у Шоу, не в Уелса, навіть не в Олафа Стенлдона. Ось воно:

*Як Небо та Земля світліші й красивіші
Від Ночі з Хаосом, що царювали перші,
Як ми гарніш від Неба та Землі –
Й гармонією форм своїх прекрасних,
І волею, і вчинками, й любов'ю,
Й самим життям, що краще в нас відбилось, –
Так нас відсуне інша досконалість,
Вона сильніша величчю своєю
Й затьмарити всіх нас повинна, як ми колись
Здолали в славі Ніч.*

Так промовляє Океан у “Гіперіоні” Кітса, написаному майже за сорок років до “Походження видів”. На континенті ж з'являється “Кільце Нібелунгів”. Бажаючи не лише поховати, але й оспівати століття, що минає, я в жодному разі не маю наміру приєднуватися до хору голосів, що знеславляють Вагнера. Можливо, він і був, наскільки мені відомо, поганою людиною. Можливо (у що я ніколи не повірю), він і був поганим музикантом. Але як поетові-міфотворцю йому немає рівних. Трагедія Міфу про Еволюцію ніде не була відображена величніше, ніж у його Вотані: п'янки сцени екзальтації ніколи не були настільки невідпорними, як у “Зіґфріді”. Сам він дуже добре уявляв, про що він пише, і це очевидно з його листа до Августа Роккеля у 1854 році. “Розвиток драми в цілому вказує на необхідність усвідомлення та прийняття змін, різноманітності, множини та вічного відновлення Реального. Вотан підіймається на трагічну вершину бажання впасти. Це урок, який ми всі повинні винести з історії Людини, – бажати необхідного та намагатися його зруйнувати”.

Якби п'єса Шоу “Назад до Мафусаїла” справді була, як він вважав, трудом пророка або піонера, що вводить нас до царства нового Міфу, неможливо було б пояснити її підкреслено комічний тон та низьку емоційну температуру. Вона видатним чином дотепна; проте не так народжуються нові епохи. Легкість, з якою він грає з Міфом, показує, що Міф, уже повністю перетравлений, застарів. Шоу – Лукіан або Сноррі цієї міфології; аби знайти її Есхіла або її Старшу Едду, ми повинні повернутися до Кітса та Вагнера.

Таким є перший доказ того, що Еволюція – Міф. У його створенні Уява біжить попереду наукових свідчень. “Пророцька душа хворого світу” уже була вагітна Міфом: якби наука не поспішала назустріч уяві, вона б ніколи не була такою популярною. Але, вірогідно, кожне століття має ту науку, якої воно заслуговує.

На другому місці – свідчення внутрішні. Популярний Еволюціонізм, або Вчення про Розвиток, відрізняється, *по суті*, від Теорії Еволюції справжніх біологів. Для біолога Еволюція – це гіпотеза. Вона пояснює більше фактів, ніж будь-яка інша з тих, що нині маємо в наявності, і, таким чином, буде сприйматися, якщо (або поки) не з’явиться інша гіпотеза, що пояснює більше фактів із меншою часткою припущення. Принаймні, як мені здається, саме так її розуміє більшість біологів. Щоправда, професор Д.М.С. Уотсон не заходить настільки далеко. За його словами, Еволюція “прийнята зоологами не тому, що хтось спостерігав, як вона відбувається, або (...) що її істинність може бути доведена логічно, а тому, що її єдина альтернатива, Творіння, явно неправдоподібна” (цит. за “Десятьнадцятий век”, “Наука и Би-Би-Си”, квітень 1943 року). Це повинно означати, що єдина підстава для віри в неї має природу не емпіричну, а метафізичну. Це – догма метафізика-аматора, що вважає Творіння неправдоподібним. Але, гадаю, до цього, все ж таки, справа не дійшла. Більшість біологів вірять в Еволюцію з більшою часткою здорового глузду, ніж професор Уотсон. І, все ж таки, це – гіпотеза. Однак у Міфі немає місця гіпотезам – тільки основоположним фактам; хоча, якщо бути точним, на рівні міфів такі відмінності взагалі не існують. Далі мова піде про суттєвіші розбіжності.

У науці Еволюція – теорія змін, у Міфі – факт *покрацань*. Такий великий учений, як професор Дж.Б.С. Холдейн, гаряче доводить, що у популярній Еволюції зовсім невинувато підкреслюються зміни, які роблять живі істоти (за людськими стандартами) “кращими” або цікавішими. Він додає: “Таким чином, ми налаштовані сприймати прогрес як еволюційне правило. Насправді ж це – виняток, і на кожний його випадок існує десять випадків дегенерації.” (“Дарвинизм сегодня”, *Возможные миры*, с.28). Але Міф просто відкидає ці десять випадків дегенерації. У широкій свідомості при слові “Еволюція” виникає картинка руху “вперед і вгору”, і в жодному іншому напрямку. І це цілком можна було передбачити. Ще до того, як заговорила наука, Уява, яка

жадала Міфу, вже знала, яка “Еволюція” їй потрібна. А потрібна їй була Еволюція Кітса та Вагнера: боги, що скидають титанів; молодий, радісний, безтурботний, сповнений любові Зігфрід, що приходиться на зміну виснаженому турботами, тривогами та обов’язками Вотанові. Якщо наука може запропонувати якісь аргументи на підтримку такої Еволюції, їх із радістю приймуть. Якщо ж вона запропонує аргументи проти, їх просто не помітять.

Знову-таки, для ученого Еволюція – суто біологічна теорема, яка стосується органічного життя на нашій планеті та намагається пояснити певні зміни у цій сфері. Вона не висуває ані космогонічних, ані метафізичних, ані есхатологічних положень. Виходячи з того, що органічне життя існує, теорія намагається пояснити, наприклад, як сталося, що вид, який колись мав крила, втратив їх. Вона пояснює це негативним впливом навколишнього природного середовища, яке має відображення в серіях малих відхилень. Сама по собі вона не пояснює походження органічного життя або цих відхилень і не робить предметом обговорення походження та цінність розуму. Вона може розповідати нам, як розвивається мозок, через який діє розум, але це – зовсім інша річ. Ще менше вона претендує на пояснення того, як виник всесвіт, що він собою являє і куди рухається. Але Міф далекий від такої скромності. Перетворивши для початку теорію змін на теорію покращань, він потім зробив із неї *космічну* теорію. Не тільки наземні організми, але й *усе* рухається “вперед і вгору”. Розум розвивався з інстинкту, чеснота – з комплексів, поезія – із пристрасних зойків та хрипів, цивілізація – з варварства, органічне – з неорганічного. Сонячна система – із зоряного бульйону або дорожньої пробки. І навпаки, розум, чеснота, мистецтво та цивілізація, оскільки ми їх представляємо, – всього лиш ескізи, або начала, значно прекрасніших речей – можливо, навіть самого Божества. Для Міфу “Еволюція” (як її розуміє Міф) – це формула *всього* буття. Існувати – означає рухатися від стану “майже нуля” до стану “майже нескінченності”. Для тих, хто вирощений цим Міфом, здається абсолютно нормальним, природним та очевидним те, що хаос зобов’язаний перетворитися на порядок, смерть – на життя, неуттво – на знання. І тут ми отримуємо Міф у самому розквіті. Це одна з найбільш хвилюючих та зворушливих драм людства, які тільки можна собі уявити.

Цій драмі (згадаймо Рейнгольда) передують найжахливіша з прелюдій: нескінченна порожнеча та матерія, що безконечно та

без мети рухається невідомо куди і до чого. Потім за найнезначнішою випадковістю – один випадок із мільйонів мільйонів – у якійсь точці простору та часу виникає бродіння, яке ми називаємо органічним життям. Спершу все ніби складається проти новонародженого героя нашої драми: так само, як у казках одвіку не щастить сьомому синові або нещасній нерідній дочці. Але, так чи інакше, життя перемагає. Потерпаючи від незчисленних страждань (нещастя Фольсунгів – ніщо порівняно з ними), долаючи незбагненні перешкоди, воно розвивається, росте, ускладнюється – від амеби до рептилії а потім – до ссавця. Життя (і це перший кульмінаційний момент) “розцвітає пишним цвітом”. Це – доба страховищ: дракони гасають по землі, поглинають один одного і гинуть. Потім повторюється незмінний сюжет про Молодшого Сина та Бридке Каченя. Так само, як зародилася крихітна, слабка іскринка життя, серед значно могутніших звірів на світ з’явилася маленька, гола, тремтлива, зіщулена, горбатенька двонога нікчемність – породження ще однієї випадковості на мільйони мільйонів. Її ім’я у цьому Міфі – Людина; були у неї також інші імена – Беовульф, якого люди спершу вважали нікчемним боягузом та мерзотником; або підліток Давид, що вийшов із пращею проти закутого в кольчугу Голіафа; або Джек Переможець Велетнів власною особою. Людина розцвітає. Вона починає вбивати велетнів. Вона стає Печерною Людиною з кременем та палицею, яка щось бурмоче та гарчить над кістками своїх ворогів – майже тварина, якій, однак, якимось чином вдається створити мистецтво, гончарство, мови, зброю, кулінарію і майже все на світі (ще в одній історії нашого героя називають Робінзоном Крузо); цей герой тягає за волосся свою подругу, що дуже верещить (навіщо він це робить – точно не знаю) і в несамовитості ревностів намагається розірвати на шматки своїх дітей, аж поки вони не виростуть і не розірвуть його самого; і – тремтить перед жахливими богами, яких сам створив силою власної уяви.

Проте, все це – тільки квіточки. У наступному акті він перетворюється на справжню Людину. Наш герой уже підкорив собі Природу і створив науку, яка розвіяла примари та забобони його дитинства. Він стає господарем власної долі. Швиденько перегорнувши цей історичний період (в якому рух уперед і вгору подекуди стає майже непомітним, але це ніщо у порівнянні з нашою шкалою часу), ми йдемо за нашим героєм далі, у

майбутнє. Подивимося ж на нього в останньому акті – хоча і не в останній сцені – цієї величної містерії. Над усією планетою (за окремими версіями – над усією галактикою) владарює тепер раса напівбогів. Євгеніка зробила все можливе, аби на світ народжувалися лише напівбоги; психоаналіз – аби жоден із них не втратив та не заплямував своєї божественості; економіка – аби вони відразу одержали все, в чому можуть мати потребу напівбоги. Людина піднялася на трон. Людина стала богом. Усе навкруги залите сліпучим сяйвом слави. Але останній рух пера генія-міфотворця ще попереду. Адже так можуть закінчуватися лише найпримітивніші версії Міфу. Ставити крапку на цьому місці – дещо пишномовно і навіть дещо вульгарно. Якщо ми зараз її поставимо, історія може позбутися всієї своєї величі. Таким чином, у найкращих версіях Міфу остання сцена все ставить із ніг на голову. Аргур загинув; Зігфрід загинув; Роланд загинув при Ронсевалі. Над богами непомітно згустилися сутінки. А до того ж увесь цей час ми не згадували про Мордред, Хагена, Ганелона. Увесь цей час Природа, давній ворог, який лише прикидався переможеним, тихо, непомітно і невпинно відбивалася від рук, розхитуючи та підточуючи людську владу. Сонце згасне – усі сонця згаснуть – і Всесвіт зупинить свою ходу. Життя (всі форми життя) буде вигнаним із кожного кубічного дюйма безмежного простору без жодної надії на повернення. Усе закінчиться, все перетвориться на ніщо. “Темрява закриває все”. Згідно із законами елізаветинської трагедії наш герой впаде з вершини слави, до якої так довго, так болісно підіймався; нас відкинуто, “и в лености ума угасла страсть”. Насправді ж це значно краще, ніж елізаветинська трагедія: фінал тут – воістину фінал. Він приводить нас не до кінця історії, а до кінця всіх можливих історій: *Enden sah ich die Welt*.

Я виріс із вірою в цей Міф, я відчував – і досі відчуваю – його майже довершену велич. Хто насмілився сказати, що наше століття не має уяви? Ані греки, ані скандинави не склали кращої історії. Навіть і в ці дні, перебуваючи в особливому стані духу, я інколи в глибині душі хочу, щоб вона виявилася не Міфом, а реальністю. Але ж хіба це можливо?

Причина того, що це неможливо, криється навіть не стільки у недостатності доказів тієї чи іншої сцени цієї драми і не в її внутрішніх протиріччях. Міф не може існувати, не підживлюючись даними реальних наук. А реальні науки не

можуть існувати без раціональних висновків, оскільки кожна наука проголошує себе нічим іншим, як серією висновків із фактів, які вона спостерігає. Тільки за допомогою висновків ми можемо уявити собі наші туманності, і наші протоплазми, наших дінозаврів, наших людиноподібних істот, і наших печерних людей. Якщо ми для початку не повіримо, що реальність у найвіддаленішому просторі та у найвіддаленішому часі невимовно підпорядковується законам логіки, у нас просто не буде підстав вірити у якісь там астрономію, біологію, палеонтологію або археологію. Щоб засвоїти положення реальної науки – які потім поглинаються Міфом, – ми повинні сприймати розум як абсолют. Але при цьому Міф вимагає, щоб я повірив, ніби розум – це просто непередбачений та неумисний побічний продукт безглузлого процесу на одній зі стадій нескінченного та безцільного становлення. Таким чином, сама суть Міфу вибиває у мене з-під ніг єдину підставу для віри в те, що цей Міф – істина. Якщо мій розум – продукт ірраціонального; якщо те, що видається мені ясним логічним мисленням, всього лише комплекс відчуттів, притаманний істотам, подібним до мене, тоді як же я можу довіряти своєму розуму, коли він говорить мені про Еволюцію? Адже в результаті говорять таке: “Я доведу: те, що ми називаємо доказом, є всього лиш наслідок ментальних звичок, а вони – плід спадковості, а вона – наслідок біохімії, а вже вона – наслідок фізики”. Але це все одно, що сказати: “Я доведу, що докази є ірраціональними”; або ще стисліше: “Я доведу, що доказів немає”. Деякі учені не помічають тут протиріччя, і навчити їх помічати його абсолютно неможливо; а це підтверджує підозру, що ми маємо справу із хворобою, яка найрадикальнішим чином вразила весь стиль мислення. Однак людина, яка помічає це, уже не може відкинути як міфічну всю ту космологію, на якій була вихована. Я не маю сумніву, що в ній є багато окремих правдивих моментів, але як ціле вона просто нікуди не годиться. Наш всесвіт може насправді виявитися яким завгодно, – але тільки не таким.

Досі я говорив про Міф як про небіжчика, оскільки вірю, що його влада закінчилася – в тому розумінні, що, як мені здається, наймогутніші течії сучасної думки відходять від нього. На зміну біології як головної, з точки зору звичайної людини, науки приходить фізика (в якій значно менше шпаринок для Міфу). Американські “гуманісти” кинули серйозний виклик філософії

Становлення в цілому. Відродження теології набуло масштабів, з якими уже не можна не рахуватися. Романтичні поезія та музика, в яких популярний Еволюціонізм знайшов своїх природних союзників, виходять із моди. Але, звичайно ж, Міф не вмирає за один день. Можна чекати, що коли цей Міф буде виведено з наукових кіл, він ще надовго залишиться у масовій свідомості і, навіть коли піде з неї, то ще надовго залишиться в мові. Ті ж, хто має намір розкритикувати Міф, повинні мати на увазі: стережіться його зневажати! Його популярність має глибинні причини.

Основна ідея Міфу – те, що маленькі, хаотичні або слабкі речі поступово перетворюються на великі, сильні та упорядковані, – може, на перший погляд, видатися дуже дивною. Насправді, ніхто ніколи не бачив, щоб купа каміння сама по собі вибудувалася в дім. Проте ця дивна ідея, усе ж таки, приваблива для уяви. Цьому сприяють два суспільні приклади. Усі бачили, як подібні метаморфози відбуваються з індивідуальними організмами. Жолудь перетворюється в дуб, личинка – в комаху, з яйця вилуплюється пташеня, кожна людина колись була ембріоном. І другий приклад – у технічну добу він особливо багато означає для суспільної свідомості. Кожен спостерігав Еволюцію в історії механізмів. Усі ми пам'ятаємо часи, коли локомотиви були меншими і слабшими, ніж тепер. Двох цих прикладів цілком досить, аби переконати уяву, ніби Еволюція, в космічному розумінні слова, – найприродніша річ на світі. Дуб справді виростає із жолудя. Але ж цей жолудь упав зі старого дуба. Кожна людина – результат поєднання яйцеклітини із сперматозоїдом, але ж ці яйцеклітина та сперматозоїд належали двом людським істотам, що цілком склалися раніше. Сучасні експresi – нащадки “Ракети”; але сама “Ракета” походить не з чогось елементарного та примітивного, а з причини значно високорозвиненішої та високоорганізованішої – розуму людини, і не просто людини, а генія. Можливо, сучасне мистецтво і “розвинулося” з первісного. Але найперша картина не “еволюціонувала” сама по собі: її породило щось незрівнянно величніше – розум людини, яка першою здогадалася, що на пласку поверхню можна нанести знаки, подібні до людей і тварин, і, тим самим, перевершила геніальністю всіх художників, які з'явилися після неї. Можливо, якщо простежити будь-яку цивілізацію у зворотному напрямку, до її початку, цей початок видасться нам варварським та

брутальним; але, придивившись уважніше, ми, зазвичай, виявляємо, що цей початок виник на руїнах ще давнішої цивілізації. Інакше кажучи, очевидні приклади або аналогії Еволюції, які так впливають на людську уяву, привертають нашу увагу лише до половини процесу. Насправді ж усе, що ми бачимо довкола, – це подвійний процес: досконалий організм “випускає” недосконале сім'я, яке, у свою чергу дозріває до досконалості. Зосереджуючись виключно на русі вгору в цьому циклі, ми, як нам здається, бачимо “еволюцію”. Я в жодному разі не заперечую, що організми на нашій планеті могли “еволюціонувати”. Але якщо керуватися аналогією з Природою, такою, як ми її знаємо, тоді резонно припустити, що цей еволюційний процес був другою частиною тривалішого процесу; що перші насінини життя на нашу планету “закинуло” якесь повніше та досконаліше життя. Можливо, ця аналогія помилкова. Можливо, Природа колись була іншою. Можливо, всесвіт, в цілому, зовсім не схожий на ті його частини, які доступні нашому спостереженню. Але якщо це так, якщо всесвіт колись був мертвим і якимось чином сам себе оживив, якщо первісне абсолютне варварство само себе витягло за волосся до цивілізації, – тоді ми змушені визнати, що події такого роду більше не відбуваються, що світ, в який нам пропонується вірити, радикально відрізняється від світу, де ми живемо. Інакше кажучи, безпосередня *правдоподібність* Міфу зникла. Але зникла лише тому, що ми гадали, ніби для уяви вона залишається правдоподібною. Саме уява створює Міф: із раціональної думки вона відбирає тільки те, що є для неї вигідним.

Джерело сили Міфу ще в тому, що психологи назвали б “амбівалентністю”. Він сприяє двом протилежним тенденціям свідомості: тенденції до забруднення та тенденції до прикрашання. У Міфі все на світі перетворюється на щось інше; більше того, все на світі і є чимось іншим – на раннішій або пізнішій стадії розвитку; причому пізніші стадії завжди кращі. А це означає, що, відчуваючи у собі схильність до забруднення, ми можемо “розвінчати” все, варте поваги, як “звичайне” удосконалення всього, що цієї поваги не варте. Любов – це “просто” удосконалена хтивість, чеснота – удосконалений інстинкт і так далі. З іншого боку, це також означає, що, відчуваючи себе, як це заведено називати, “ідеалістами”, ми можемо вважати усе мерзенне (в собі, у своїй партії, у своєму народі) “звичайними” недорозвиненими формами прекрасного:

вада – просто недорозвинена чеснота, егоїзм – недорозвинений альтруїзм; трошечки освіти – і все піде на лад.

Крім того, Міф виліковує застарілі рани дитинства. Не заглиблюючись у нетрі фрейдизму, зазначимо лише, що в кожній людині є потаємна образа на батька та на першого вчителя. Виховання, хоч би яким правильним воно було, рідко обходиться без образ. Як же приємно відмовитися від старої ідеї “походження”, од своїх “вихователів” на користь нової ідеї “еволюції” або “виникнення”: відчувати, що ми виростили з них, немов квітка із землі, що ми переросли, перевершили їх, як кітсівські боги перевершили титанів. У людини з’являється привід космічних масштабів ставитися до свого батька як до старого маразматика, що вижив з розуму і плутається під ногами. “Геть з дороги, старий дурню!”

Міф до душі й тим, хто хоче нам що-небудь продати. У минулі дні в людини був сімейний візок, який робили до весілля, і він служив їй до кінця днів. Подібний стан думок не задовольняє сучасних виробників. Зате їм цілком підходить популярний Еволюціонізм. Ніщо не повинно бути довговічним. Вони хочуть, аби ви щороку купували нову машину, новий радіоприймач, нове все-все-все. Нове завжди повинно бути кращим від старого. Мадам віддає перевагу *останній* моделі. Адже це еволюція, це розвиток, сам всесвіт розвивається та відновлюється; “опір реклами” – гріх проти Святої Примари, *elan vital*.

Нарешті, без Міфу не було б сучасної політики. Міф виник в Епоху революцій і тільки завдяки політичним концепціям цієї Епохи він був засвоєний свідомістю. Звідси зрозуміло, чому Міф зосередився на одному холдейнівському випадку біологічного “прогресу” і відкидає десять випадків “дегенерації”. Якщо б ці випадки дегенерації бралися до уваги, неможливо було б не зрозуміти, що будь-яка зміна в житті суспільства рівно настільки ж здатна знищити всі наявні свободи та блага, наскільки створити нові; що небезпека похитнутися та впасти така ж велика, як можливість рухатися далі; що розумне суспільство повинно витратити на збереження не менше енергії, ніж на покращання. Усвідомлення цих трюїзмів стало б смертельним як для політичних лівих, так і для політичних правих нового часу. Міф же затьмарює це знання. Великі партії зацікавлені в Міфі і вкладають у нього капітали. Виходить, нам потрібно чекати, що Міф ще довго житиме в популярній пресі (зокрема, у

ніби-то *комічній* пресі) після того, як його буде вигнано з інтелектуальних кіл. У Росії, де Міф піднято в ранг державної релігії, він може пережити віки, бо:

*В його союзниках – підбурення газет,
Базікання пuste політиканів,
До того ж, невиправний людський розум.*

Але це не та нота, на якій я хотів би закінчити промову. Так, у Міфа є всі ці соціальні соратники, проте ми дуже помилимося, коли вирішимо, що у нього немає інших. Як я намагався показати, він має і кращих друзів. Він промовляє до тих же невинних та вічних струн нашої душі, які відгукуються Джекові Переможцю Велетнів. Він дає нам майже все, чого прагне наша уява, – іронію, героїзм, простір, єдність у багатоманітності та трагічний фінал. Усе, що є в мені, радісно відгукується йому – все, крім розуму. Ось чому ті, хто відчуває, що Міф уже помер для нас, повинні остерігатися помилки і не намагатися будь-якими засобами “розвінчати” його. Не слід улещувати себе надією, вважаючи, ніби ми рятуємо сьогоднішній світ від чогось похмурого, чогось такого, що висушує душу. Правда якраз у протилежному. Пробудити зачарований світ від сну – наш тяжкий обов’язок. Можливо, дійсний Всесвіт у багатьох розуміннях значно менш поетичний і не такий упорядкований і не такий єдиний, як вважалося. І роль людини в ньому зовсім не така вже й героїчна. Може бути, небезпека, що серйозно нависає над ним, полягає у повній відсутності істинно трагічної величі. Тільки у справді крайньому випадку і тільки після того, як люди відмовляться від рожевої ілюзії і уява беззастережно підкориться розуму, ми зможемо запропонувати їм хоч якусь компенсацію за те, що маємо намір у них забрати. Ось чому до того часу ми зобов’язані ставитися до Міфу з повагою. Так, він був (на якомусь рівні) повним безглуздя; але треба бути абсолютним занудою, щоб не захоплюватися його чарівністю. Особисто я, хоча більше й не вірю в нього, завжди насолоджуватися ним, як насолоджуюся іншими міфами. Я поселю мою Печерну Людину там же, де у мене живе Бальдер, Прекрасна Олена та аргонавти, і буду часто – часто відвідувати її.